

UOT 821.411.21

CİRCİ ZEYDANIN “HARUNUN BACISI ABBASƏ” ROMANINDA DÖVRÜN İCTİMAİ-SİYASİ REALLIQLARI

Səbinə SƏMƏDOVA*

Açar sözlər: Circi Zeydan, roman, Harun ər-Rəşid, Abbasə, Cəfər Bərməki, Bağdad, Abbasilər

XÜLASƏ

Circi Zeydan XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində Misirdə yazıb yaradan, tanınmış ərəb maarifçisi, istedadlı jurnalist, “əl-Hilal” jurnalının müəssisidir. C.Zeydanı bir yazıçı kimi şöhrətləndirən onun tarixi romanlarıdır. Ərəb nəsrində İlkin Abbasilər dövrünün təsviri məhz C.Zeydanın tarixi romanlarında öz əksini tapmışdır. Circi Zeydanın xilafət tarixindən bəhs edən biri digərindən oxunaqlı, hər birinin səhifələrində, hüdudlandığı dövrün ən global hadisə və əhvalatlarını əks etdirən on səkkiz tarixi və dörd məhəbbət romanı nə tarixilik, nə də bədiilik baxımından əhatəli tədqiqata cəlb olunmamışdır.

Məhz bu səbəbdən C.Zeydanın ilkin Abbasilər hakimiyyəti dövründən bəhs edən “Harunun bacısı Abbasə” romanını öz tədqiqatımız üçün əsas araşdırma obyektinə götürmüşük. Bu roman Abbasilər sülaləsinin beşinci xəlifəsi, Şərqdə “Min bir gecə” nağıllarının baş qəhrəmanı kimi şöhrət tapmış Harun ər-Rəşidin hakimiyyəti illərində (786-809) saray həyatında cərəyan edən əsas hadisələrin işıqlandırılmasına həsr olunmuşdur.

Əsər C.Zeydanın Abbasilər xilafətinə həsr etdiyi ikinci tarixi romandır. Romanın əsas qəhrəmanları xəlifə Harun ər-Rəşid, onun xanımı Zibeydə, oğlu Əmin, vəziri Cəfər Bərməki, bacısı Abbasə, şair Əbu-l-Ətahiyyə və s. kimi tanınmış tarixi şəxsiyyətlərdir.

Beləliklə, qeyd edilən bütün bu məlumatlar VIII-IX əsr Ərəb Şərqiyyəsi siyasi-mədəni beşiyi sayılan Bağdadda mövcud tarixi mühiti, ictimai-siyasi reallıqları uğurla ehtiva edir. Və xüsusi qeyd edilməlidir ki, həmin dövrün mənzərəsinin “Harunun bacısı Abbasə” əsərində bədiəvi süjet və obrazlar arxasından real tarixi şəxsiyyətlərə istinadən verilməsi bir daha Circi Zeydan yaradıcılığının özəlliyini vurğulamışdır. Bu səbəbdəndir ki, roman yalnız bədiəvi əsər olaraq oxucu zövqünü oxşamamış, uzun illər tarixçilərin masaüstü kitabı olmuşdur.

Ərəb ədəbiyyatının inkişaf yoluna yaxından bələd olan hər bir kəs gözəl bilir ki, bizim müasir mənada başa düşdüyümüz ərəb bədiəvi nəsr, əsasən, XIX əsrin II yarısından etibarən formalaşmağa başlasa da o özünün ilkin gərgin süjet xəttinəməlik nümunələrini həmin əsrin son on illiyində yaratmışdır. Bu nəsrin əsas yaradıcıları isə rus şərqşünası A.A.Dolinanın dediyi kimi, “ərəb milli azadlıq hərəkatının aparıcı qüvvələri sayılan ərəb maarifçiləri olmuşlar” (1, s.15). Bu nəsil ərəb xalqını istər zorakı zülm və təzyiqlərdən, onda milli dirçəliş ruhunu öldürməyə səy edən istismarçı rejimlərdən qorumaq, istərsə də Avropa imperializminin ərəb ölkələrinə uzanan caynaqlarının qarşısını almaq üçün ərəbləri milli özünüdərkə, millioyanışa səsləyən savadlı maarifpərvər ziyalı nəslə iddi. Bunun üçün onlar ərəblərin ulu babalarının keçmişdə qazandıqları uğurları bədiəvi təhkiyəyə cəlb etməklə onların vətənpərvərliklərini müasir ərəb nəslinə aşılamaq məqsədilə bu ulu əcdadın tarixdəki xidmətlərini bir görk kimi gündəmə gətirirdilər. Və bununla da ərəb gəncliyində milli qürur, milli qeyrət hisslərini gücləndirməyə çalışırdılar. A.A.Dolinanın dediyi kimi, “ərəb maarifçilərinin” publi-

* f.ü.f.d., dosent, AMEA ak. Z.M.Bünyadov adına Şərqşünaslıq İnstitutu
E-mail: sabina.salimova.77@mail.ru

sistik yazılarında inqilabi əhval-ruhiyyə olmasa da, onlar cəmiyyəti sülh yolu ilə təhsil-tərbiyə sahəsində güclü islahat işləri aparmaq yolu ilə dəyişdirmək istəyirdilər” (2, s.6).

Məhz belə bir ideyanın təsiri altında XIX əsrin sonunda ərəb ədəbiyyatında, onun publisistika-sında yeni istiqamətlər meydana gəlir, yeni janrlar təşəkkül tapmağa başlayır. Bunlar süjet xəttində güclü sevgi-məhəbbət motivləri cəmləşmiş və bu motivlər altında oxucusuna güclü maarifçilik ideyaları aşılayan didaktik povest və tarixi romanlar seriyaları idi. Mayasına “Min bir gecə” nağıllarının beynləmə təsiredici sehri hopmuş belə povest və romanlar ərəblərin şanlı keçmiş tarixlərinə söykəndikdə onların oxucuya təsiri güclü olurdu. Məhz bu yolla ərəb maarifçi ziyalıları keçmişin ibrətamiz tarixi hadisələrini öz dövrlərinə gətirib çıxardır və onlara bir növ əsrin tələb etdiyi tərəqqi və inkişaf prizmasından nəzər salırdılar. Bu isə geniş oxucu kütləsinə keçmişdən ibrət götürməklə gələcəklərini necə qurmaq barədə düşünmək şansı verirdi. Oxucunu bu cür düşünmək barədə təkamülə çağıran yazıçılardan biri və bəlkə də birincisi isə əslən livanlı, ancaq XIX əsrin sonu - XX əsrin əvvəllərində Misirdə yazıb yaradan, tanınmış ərəb maarifçisi, istedadlı jurnalist, bu günün özündə belə nəşr olunmaqda davam edən «əl-Hilal» jurnalının müəssisi və redaktoru Circi Zeydan idi. Ərəb nəsrində ilkin Abbasilərin vəsfi məhz Circi Zeydanın tarixi romanlarında öz əksini tapmışdır. Bu mənada biz Circi Zeydanın ilkin Abbasilərin hakimiyyəti dövründən bəhs edən dörd tarixi romanlarından (“Əbu Muslim Xorasani” (4), “Harunun bacısı Abbasə” (5), “Əmin və Məmun” (6), “Fərqa-nə gəlini” (7)) birini öz tədqiqatımız üçün əsas araşdırma obyektinə götürmüşük.

C.Zeydanın tarixi romanları içərisində dövrün ictimai-siyasi ab-havasını, saray daxilindəki intriqaları, çoxsaylı hadisə və əhvalatların əhatəli təsvirini verən “Harunun bacısı Abbasə” romanından bir qədər geniş söhbət açmaq istəyirik.

Bu roman Abbasilər sülaləsinin beşinci xəlifəsi, Şərqdə “Min bir gecə” nağıllarının baş qəhrəmanı kimi şöhrət tapmış Harun ər-Rəşidin hakimiyyəti illərində (786-809) saray həyatında cərəyan edən əsas hadisələrin işıqlandırılmasına həsr olunmuşdur. Əsər Circi Zeydanın Abbasilər xilafətinə həsr etdiyi ikinci tarixi romanıdır. Romanın əsas qəhrəmanları xəlifə Harun ər-Rəşid, onun arvadı Zibeydə, oğlu Əmin, vəziri Cəfər Bərməki, bacısı Abbasə, şair Əbu-l-Ətəhiyə və s. kimi tanınmış tarixi şəxsiyyətlərdir. Əsərin annotasiyasında qeyd olunur ki, butarixi roman Bərməkilərin faciələri və onu doğuran səbəblərdən bəhs edir. Lakin bununla belə, roman xəlifənin, onun oğlu vəliəhd Əminin məşğuliyyətləri, keçirdikləri yığıncalar, onların geyim libasları, saray aristokratiyasının xarakterik cəhətləri, onların məişət tərzini, habelə Rəşidin dövründə bu dövlətin nail olduğu elmi, iqtisadi, mədəni aspektlərdəki inkişaf və tərəqqinin bədii inikasını baxımından da nəzər-diqqəti cəlb edir. Əslində bu romanı bir növ xəlifə əl-Mənsurun hakimiyyətə gəldiyi dövrdən, yəni 755-ci ildən ta Bərməkilərin süqutuna, məhvinə qədər olan dövrdə (803-cü ilə qədər) xilafətin Bağdad həyatının bədii salnaməsi də adlandırmaq olar.

Roman VIII əsrin ikinci yarısında, daha doğrusu, 762-ci ildə xəlifə əl-Mənsur tərəfindən əsası qoyulmuş və tarixə “Mədinət əs-Salam” (“Sülh şəhəri”), “Mədinət əl-mudəvvərə və-l-munəvvərə” (“Dairəvi, nurlu şəhər”), “Mədinət əl-Mənsur” (“Mansurun şəhəri”) kimi adlarla daxil olmuş Bağdad şəhərinin təsviri ilə başlayır.

Abbasilərin ilk xəlifəsi Əbu-l-Abbas Kufədə xilafət taxtına oturduqdan sonra ölkədəki qeyri-stabillikdən, daha doğrusu, Ələvilərdən ehtiyat etdiyi üçün xilafətin paytaxtını Fərat boyunda yerləşən əl-Ənbara köçürür və beş il hakimiyyətdə qalır. O, öləndən sonra hakimiyyətə kiçik qardaşı Əbu Cəfər əl-Mənsur gəlir. O, bu pilləyə yetişib orada sərbəst qərar tutmaq üçün öz yolu üstündəki üç əsas maneəni götürmək qərarına gəlir. Bunlar onun hakimiyyətinə qarşı Şamda qiyam qaldıran əmisi Abdullah ibn Əli, ipə-sapa yatmayan əmir Əbu Müslim əl-Xorasani və ələvi Məhəmməd ibn Abdullah ibn Həsən ibn əl-Hüseyn idilər. Xəlifə Mənsur bunların üçünü də öz yolu üstündən müxtəlif üsullarla təmizləyir. Bundan sonra, xüsusilə Əbu Müslimi qətlə yetirəndən sonra əl-Mənsur öz taxt-tacını hifz etmək üçün hər cəhətdən əlverişli, sakit bir guşə axtarır və Dəclə sahilində yerləşən münbit ərazidə Bağdad adlı bir məkanı özünün taxt-tacına paytaxt seçir.

Qeyd etdiyimiz kimi, “Abbasə uxt ər-Rəşid” (“Harunun bacısı Abbasə”) romanı “Bağdad şəhəri” adlı fəsil ilə açılır. Burada oxunaqlı, şirin bir təhkiyə ilə yazıçı nəql edir ki, əl-Mənsur yuxarıda

göstərilən üç nəfəri öz yolu üstündən götürdükdən sonra Bağdad şəhərinin əsasını qoydurur və onu 7 ilə inşa etdirir. O, öldükdən sonra onun oğlu xəlifə Mehdi (xəl. dövrü: 775-785), sonra Mehdinin əvvəlcə böyük oğlu Hadi (xəl. dövrü: 785-786), sonra isə kiçik oğlu Harun ər-Rəşid (xəl. dövrü: 786-809) Bağdadda oturub xəlifəlik edirlər. Bu fəsildə Bağdadın Mənsur dövründəki vəziyyətindən, onun sonrakı xəlifələrin hakimiyyəti dövründə genişləndirilməsindən ətraflı bəhs olunur. Orada göstərilir ki, Rəşidin dövründə də şəhərin ərazisi xeyli böyüdülmüş və Mənsurun tikdirdiyi “Qəsr əz-Zəhəb”, “Qəsr əl-Xulud” kimi sarayların sırasına “Qəsr əl-Əmin”, “Qəsr Cəfər əl-Barmaki” (o sonralar “Qəsr Məmun” kimi tanınır) kimi neçə-neçə möhtəşəm, əzəmətli saray və qəsrlər əlavə olunur.

Xəlifə Mehdinin, Harun ər-Rəşidin dövründə Bağdadın yeni-yeni məhəllələri yaranır, Dəclənin üstündən şəhərin qərbinə şərqə ilə birləşdirən körpülər salınır. Məsələn, Muxrəm, Şəmsiyyə, Rəsayə, Karx belə məhəllələrdən idi. Rəşid dövründə Bağdad axar-baxarlı bir şəhərə çevrilir. Yazıçı bu barədə belə yazır: “Bağdad xəlifə Harun ər-Rəşidin hakimiyyəti illərində saraylar, bağ-bağatlar, gur sulu çaylar şəhərinə çevrildi. Onun əhalisi firavanlıq, naz-nemətiçərisində yaşayırdı. Onun xəzinələrinə milyon-milyon dirhəm var-dövlət dolurdu. Xəlifə səxavət göstərir, mükafatlar verirdi. Məhz buna görə də adamlar xəlifələrin, saray əyan-əşrəflərinin kəramət və səxavətini qazanmaq, onlardan nə isə bir ənam, bəxşiş əldə etmək, öz gündəlik azuqələrini qazanmaq naminə dəstə-dəstə Bağdada axışırdılar. Onların içərisində ərəb, fars, rus, türk, kürd, erməni, gürcü, hindli, çinli, zənci, həbəş və s. kimi müxtəlif millətlərdən nümayəndələr var idi. Bu adamlar sənətkarlar, tacirlər, qul alverçiləri, şairlər, müğənnilər, ədiblər, dilçi alimlər, ravilər və s. idilər. Onlar dini-əqidələrinə görə müsəlman, zimmi, azadlıq əldə etmişlər, qullar, məvalilər, qulamlar, cariyələr və s. kimi müxtəlif zümrələrə bölünürdülər. Bu adamların hamısı “Dar əl-Xilafə” və əmirlərin sarayları, malikanələri ətrafında dolaşır, tacirlər orada mal, qul alveri edir, şairlər nüfuzlu şəxsiyyətlərə mədhiyyələr, mərsiyələr yazır və hətta bəziləri dolanmaq üçün casusluq edir, xəbərçiliklə özlərinə azuqə qazanırdılar. Əyan-əşrəflər sərvəti bol-bol paylayırdı, onların hədiyyələri dövrün hesabı ilə yüz-yüz, min-min dirhəmlərlə ölçülürdü. Çünki sərvət bu əyan-əşrəflərin xəzinələrinə sel-su kimi axırdı» [2, s. 8].

Romanda ilkin Abbasilər dövrünün belə cah-cəlallı həyatından həvəslə danışan C.Zeydan göstərir ki, xəlifələrin özlərinə yaxın saydıqları belə adamlardan, şəxsiyyətlərdən biri o dövrün tanınmış şairi Əbu-l-Ətahiyyə idi. Əsərdə əsas, aparıcı yerlərdən birini tutan Əbu-l-Ətahiyyə yazıçının təhkiyəsində xəlifə Harun ər-Rəşidi sanki qəflət yuxusundan ayıldır və ona yazdığı imzasız şeirdə Rəşidi ətrafına ayıq gözlə nəzər salmağa dəvət edir. Əbu-l-Ətahiyyəninməvali olduğunu qeyd edən yazıçı ilkin Abbasilər dövrünün bu məşhur şairinin ədəbiyyatçılara və oxuculara yaxşı məlum olan həyat yolunu özünəməxsus tərzdə, şirin bir dil ilə nəql edir: onun gəncliyində cürdək qayırb satmasından, açıq-saçıq, bir qədər də qayğısız həyata meyil göstərməsindən, onun şeirə, sənətə, poeziyaya göstərdiyi marağın sonralar dövrünün istedadlı bir şairi kimi yetişməsinə səbəb olmasından və nəhayət, Bəsrədə qazandığı şöhrətin onu tez bir zamanda Bağdada xəlifə sarayına gətirib çıxartmasından və Mehdinin onunla yaxın dost olmasından və s. bəhs edilir.

Əbu-l-Ətahiyyənin tərcümeyi-halına bələd olanlar yaxşı bilirlər ki, o, gəncliyində sarayda olarkən Mehdinin cariyələrindən Otbə adlı bir qıza bərk vurulur, lakin qız onun bu sevgisinə məhəl qoymur və ona ərə getməyə razılıq vermir. Romanda, C.Zeydanın qələmində də həyatda olduğu kimi, Əbu-l-Ətahiyyə bu qızın məhəbbətini qazana bilmir. Romanda bu epizod bir qədər əhatəli təsvir edilir. Belə ki, şeir yazıb bu qızı xəlifədən istəyən Əbu-l-Ətahiyyə qızın məhəbbətinə nail ola bilmədiyini üçün qız ona bir daha “nəsim” yazmamasını Əbu-l-Ətahiyyədən tələb edir və bu göynərtili məhəbbət nəticədə Əbu-l-Ətahiyyənin gələcək həyatına, əhval-ruhiyyəsinə çox pis təsir edir. Bundan sonra isə o bu hadisədən bərk kədərlənir və xüsusən də Mehdinin oğlu Hadinin çox gənc ikən həyat-danköçməsinə gördükdə şeir yazmamağı qərara alır. Çünki o, Hadi ilə çox yaxınlıq edirdi. Beləliklə, bu zərbə onun yaradıcılığına bərk təsir edir və bundan sonra o, nə məhəbbət mövzusunda, nə də başqa mövzularda şeir yazmağa maraqlı göstərmir.

Romanda şairin tərcümeyi-halı, xüsusilə də onun xislətində yuva salmış acgözlük, pula, mala möhkəm hərislik yazıçının təhkiyəsində davam etdirilir və göstərilir ki, Harun ər-Rəşid hakimiyyətə gələndən sonra hətta Əbu-l-Ətahiyyədən şeir yazmağı tələb etməli olur. Lakin Əbu-l-Ətahiyyənin öz

sözünün üstündə möhkəm durduğunu gören Harun onu zindana saldırır. Son nəticədə çarəsiz qalan Əbu-l-Ətahiyyə yenidən poeziyaya qayıdır və onun həmin dövrdə yazdığı bir qəzəlini məşhur müğənni İbrahim əl-Mosuli saray şənliklərində oxuyur. Bundan sonra Harun həmin mahnıya görə ona 50 min dirhəm mükafat verir və hətta aylıq maaş da təyin edir və onu özü ilə gəzintiyə, ova da aparır.

Lakin qeyd etməliyik ki, dövrünün qüdrətli bədii söz ustası kimi tanınan fitri istedad sahibi olan Əbu-l-Ətahiyyə mədhiyyələrinin müqabilində istər xəlifələrdən, istərsə də saray əyan əşrəflərinə (burada Bərməkilər istisna olunur. Çünki onun Bərməkilərə münasibəti mənfə idi, əks təqdirdə, Cəfər Bərməkidən dəyüksək mükafatlar alardı) yüksək miqdarda pul əlsa da, təbiətən çox acgöz və xəsis adam idi. Bu acgözlük onu möhkəm tamahkarlığa, nə vasitə iləsə var-dövlət, sərmayə yığmağa və beləliklə də, ləyaqətini alçaltmağa gətirib çıxartmışdı. Məhz buna görə də C.Zeydan bu romanın fabulasını məhz onun bu acgözlüyünün bünövrəsi üzərində qurmağa nail olmuş və onun bu acgözlüyündən bir bədii üsul kimi istifadə etməklə çox oxunaqlı bir roman yaratmışdır.

Yazıçı Harunun bacısı Abbasə ilə Cəfər Bərməkinin sevgi macərəsinin açılmasında Əbu-l-Ətahiyyənin məhz bu tamahkarlığından bir vasitə kimi istifadə etmişdir.

Bu məqamda xüsusi qeyd etmək yerinə düşər ki, Abbasilər dövrü istər zaman etibarilə, istərsə də ictimai, siyasi, iqtisadi, elmi, ədəbi-mədəni və s. sahələrdə qazanılan uğurlara görə ərəb xilafəti tarixinin ən uzun ömürlü, ən çox diqqət mərkəzində olan bir dövrü olmuşdur. Bu təbii idi, çünki Abbasilər xilafəti hakimiyyətə gəldiyi ildən (750) ta monqolların Bağdadı istilasına qədər (1258) istər ərəb tədqiqatçılarının özlərinin, istərsə də dünya şərqşünaslarının yekdil rəyinə görə, İraqda ərəb xilafəti tarixinin “Qızıl əsrini” (əl-əsr əz-zəhəbi) yaratmışlar. Xüsusən onların elm, ədəbiyyat və mədəniyyətin inkişafına göstərdiyi misilsiz qayğı, xilafətə daxil olan xalqların mədəniyyətlərinə və adət-ənənələrinə həssas yanaşmaları, sonradan bu xəlifələrin haqqında əməvilərlə müqayisədə bir mif yaratmışdır.

XX əsrin məşhur tarixçilərindən M.Ə.Tilas “Əsrul-izdihar” adlı əsərində yazır: “Xəlifə əl-Mənsur ilk Abbasi xəlifəsi idi ki, öz dövlətində məvalilərdən istifadə etməyə başladı və onlara mühüm dövləti işləri tapşıraraq, bu adamları ərəblərə təqdim etdi və sonrakı xəlifələrə də bunu bir örnək kimi miras qoydu”. Xilafətdə ilk dəfə olaraq katiblik və vəzirlər idarə sistemi məhz Abbasilər dövründə tətbiq edilmişdi. Bu sistemdə baş verən və onun tabeliyində olan digər vəzirlər var idi ki, bu da hazırkı hökumətlərdəki idarə sistemə uyğun gəlirdi. Baş vəzir dövlətin əsas təsərrüfat idarə sistemə tamamilə cavabdeh idi. Məhz bu idarəyə 50 il ərzində Bərməki vəzirləri sülaləsi (Xalid, Yəhya, Fədl və Cəfər Bərməki) rəhbərlik edirdi (9, s.89).

Harun ər-Rəşidin Bərməkilərə verdiyi dəyər, inam və etibar C.Zeydanın “Harunun bacısı Abbasə” romanında da öz əksini tapır. Romanda Harun ər-Rəşidin Cəfər Bərməkiyə bacısı Abbasənin olduğu mühitə sərbəstgirib-çıxmasına icazə verməsi, ona olan etibarının yüksək göstəricisi idi. Özü Abbasəni məclisə gətirərək Cəfərlə tanış edir. Lakin Harun bu tanışlığı nikah əqdi kimi yox, dostluq əqdi kimi bağlayır. Cəfər Bərməkinin mövqeyi nə qədər güclü olsa da, Harunun gözündə o, bir əcəm mövlası idi. Mövla olmasına baxmayaraq Cəfər Bərməki xilafət üçün kimsənin xidməti ilə müqayisə edilə bilməyəcək xidmətlər göstərmişdir. Tanınmış rus tədqiqatçısı A.A.Dolinina demişkən: “Məvali vəzir ölkə üçün Haşimi kralından daha çox iş görmüşdür”. Yeri gəlmişkən qeyd etməliyik ki, C.Zeydanın romanında bu fikrin sübutu bir neçə yerdə vurğulanır. Məs: Bərməkilərin xilafətdəki xidmətləri Abbasənin dilindən cariyəsi Otbəyə bu cür çatdırılır. “Mən öz ərəb nəslim olan haşimilərin içində ona (Cəfər Bərməki nəzərdə tutulur) tay ola biləcək başqa bir adama rast gəlməmişəm” (5, 31) və yaxud, yenə də Abbasə Cəfərin özünə bu fikirləri deyir: “Mənim nəzərimdə sən hər-hansı bir haşimidən daha üstün ləyaqət sahibi olan bir adamsan” (5, 84).

Bu iranlı ailənin uğurlarını ərəb ənənəsinə sədaqəti ilə təsdiqləyən “Əğani” müəllifi Əbul Fə-rəc İsfahani də təqdir edir. O, Bərməkilərin Suriya kimi bir ərəb əyalətində nizam-intizamı bərpa etmələrindən ürək dolusu danışır. Yeri gəlmişkən qeyd etməliyik ki, “Əğani” müəllifinin haqqında belə fərəhlə danışdığı, Suriya qiyamını məhz Cəfər Bərməkinin başçılığı altında Harun ər-Rəşidin oraya göndərdiyi qoşun yatırtmışdır (3, 175).

Romanda, yazıçının qələmində də tarixdə olduğu kimi Bərməki vəzirləri sülaləsinin yüksək mövqeyindən, Harun ər-Rəşidin Cəfər Bərməkiyə çox böyük səlahiyyətlər verməsindən, Cəfər Bərməkinin xilafətdə son dövrlərdə nüfuzunun güclənməsindən və dövlətin, sarayın işlərinə ondan çox müdaxilə etməsindən söhbət açılır.

Lakin qeyd etmək lazımdır ki, C.Zeydan bu romanda tarix yazmamış, tarixi hadisəni də olduğu kimi təqlid etməmişdir. O, bədii əsər yaratmışdır. Bu bədiilik eyni zamanda mövcud reallığa söykənən məxəzlərə istinadən qələmə alınmışdır.

Beləliklə, qeyd edilən bütün bu məlumatlar VIII-IX əsr Ərəb Şərfinin siyasi-mədəni beşiyi sayılan Bağdadda mövcud tarixi mühiti, ictimai-siyasi reallıqları uğurla ehtiva edir. Və xüsusi qeyd edilməlidir ki, həmin dövrün mənzərəsinin “Harunun bacısı Abbasa” əsərində bədii süjet və obrazlar arxasından real tarixi şəxsiyyətlərə istinadən verilməsi bir daha Circi Zeydan yaradıcılığının özəlliyini vurğulamışdır. Bu səbəbdəndir ki, roman yalnız bədii əsər olaraq oxucu zövqünü oxşamamış, uzun illər tarixçilərin masaüstü kitabı olmuşdur.

ƏDƏBİYYAT

1. Долинина А.А. Очерки истории арабской литературы нового времени. Египет и Сирия (просветительский роман 1870-1914 гг.) Москва: Наука, 1973, 272 с.
2. Зейдан Джирджи. Сестра Харуна Ар-Рашида Роман. Л: Худож. лит., 1970, 232 с.
  3. ابو الفرج الاصفهاني. كتاب الأغاني، ۱۲-۱، الجزء ۱۸، بيروت-لبنان، ۱۹۹۴م-۱۳۱۵هـ، ۲۹۶ص.
  4. زيدان جرجي. ابو مسلم خراساني. القاهرة، ۱۹۴۹، ۱۸۴ص.
  5. زيدان جرجي. العباسية أخت الرشيد او نكبة البرامكة، دار الهلال، ۳۱۰ص.
  6. زيدان جرجي. الامين و المامون. القاهرة، ۱۹۴۹.
  7. زيدان جرجي. عروس فرغانة، دار الهلال، ۳۱۱ص.
  8. زيدان جرجي. تاريخ التمدن الإسلامي، الجزء الخامس، دار الهلال، القاهرة، ۱۹۵۸، ۱۹۲ص.
  9. طلس محمد اسعد. عصر الازدهار. تاريخ الدولة العباسية، دار الاندلس - بيروت، ۱۹۶۵، ۱۹۴ص.

РЕЗЮМЕ

Сабина САМЕДОВА

Общественно-политические реалии эпохи в романе Джирджи Зейдана «Аббаса – сестра Харуна»

Ключевые слова: Джирджи Зейдан, роман, Харун ар-Рашид, Аббаса, Джафар Бармаки, Багдад, Аббасиды

Джирджи Зейдан – известный арабский просветитель, живший и творивший в Египте в конце XIX – начале XX веков, основатель журнала «Ал-Хилал». Дж.Зейдана прославили как писателя его исторические романы. Описание эпохи ранних Аббасидов в арабской прозе нашло свое отражение именно в исторических романах Дж.Зейдана. Его восемнадцать исторических и четыре любовных романа – один увлекательнее другого, на страницах которых повествуется об истории халифата и отражены самые глобальные события и явления эпохи, очерченные временными рамками описываемого периода, не были привлечены к комплексному исследованию ни с исторической точки зрения, ни с точки зрения художественных особенностей.

Именно поэтому в качестве основного объекта нашего исследования мы взяли роман Дж. Зейдана «Аббаса – сестра Харуна», освещающего ранний период правления Аббасидов. Этот роман посвящен основным событиям дворцовой жизни в период правления Харуна ар-

Рашида (786-809 гг.) – пятого халифа династии Аббасидов, прославившегося на Востоке как главный герой сказок «Тысяча и одна ночь».

Произведение является вторым историческим романом Дж. Зейдана, посвященным Аббасидскому халифату. Главными героями романа являются пятый аббасидский халиф Харун ар-Рашид, его жена Зибайда, его сын Амин, визирь Джафар Бармаки, сестра Харуна ар-Рашида – Аббаса, поэт Абу ал-Атахия и другие известные исторические личности.

Таким образом, все приведенные сведения успешным образом освещают историческую среду и социально-политические реалии Багдада, считавшегося политической и культурной колыбелью Арабского Востока в VIII-IX веках. Следует особо отметить, что обращение на фоне художественного сюжета и образов к реальным историческим личностям при изображении того периода в произведении «Аббаса – сестра Харуна», еще раз подчеркивает уникальность творчества Джирджи Зейдана. По этой причине, произведение явилось для читателей не только талантливым художественным произведением, но и служило на протяжении долгого времени настольной книгой для историков.

SUMMARY

Sabina SAMADOVA

Reflection of Socio-Political Realities in Jurji Zaydan's novel 'Abbasa Sister of Harun'

Keywords: *Jurji Zaydan, novel, Harun ar-Rashid, Abbasa, Jafar Barmaki, Baghdad, Abbasids*

Jurji Zaydan is a well-known Arab educator who wrote in Egypt in the late 19th and early 20th centuries and is the founder of 'Al-Hilal' magazine.

It was his historical novels that made Zaydan famous as a writer. The description of the early Abbasids in Arabic prose is reflected in his historical novels.

Eighteen historical and four romance novels related to the history of caliphate, in the pages of which the most global events and stories of the period are reflected and are true page-turners, have not been involved in a comprehensive study of history or art.

Therefore, we have taken Zaydan's novel 'Abbasa Sister of Harun' about the period of the early Abbasid rule as the main object of our research. This novel is dedicated to the coverage of the main events in the life of the palace during the reign of Harun al-Rashid (786-809), the fifth caliph of the Abbasid dynasty, who became famous in the East as the protagonist of the fairy tales 'A Thousand and One Nights'.

The work is the second historical novel by Zaydan dedicated to the Abbasid caliphate. The main characters of the novel, namely, the caliph Harun al-Rashid, his wife Zibayda, his son Amin, his vizier Jafar Barmaki, his sister Abbasa, poet Abu al-Atahi and others are well-known historical figures.

Thus, all this information successfully contains the historical environment and socio-political realities in Baghdad, the political and cultural cradle of the Arab East in the 8th-9th centuries. It should be noted that the depiction of that period in 'Abbasa Sister of Harun' with reference to real historical figures behind the artistic plot and images once again emphasized the uniqueness of the work of Jurji Zaydan. For this reason, the work is only a work of art to the taste of the reader, and for many years has been a deskbook of historians.